

ПРОБЛЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНИХ ЗАНЯТЬ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

PROBLEMS OF PHYSICAL EDUCATION OF PUPILS IN SCHOOL IN THE PROCESS OF EXTRACURRICULAR WORK IN MODERN PSYCHOLOGY AND SCIENCE LITERATURE

Стаття присвячена вивченню міждисциплінарного педагогічного підходу в процесі позакласної роботи з фізичного виховання. Обґрунтовано необхідність використання теоретичних положень суміжних наук – психології, соціальної педагогіки, соціальної роботи, фізичної культури і спорту, фізіології тощо. Визначено сучасні погляди на використання соціокультурного підходу; положення теорії взаємозв'язку процесів навчання і розвитку; особистісно-зорієнтованого і діяльнісного освітніх підходів; наукового положення про формування фізичної культури учнів старших класів у процесі позакласної фізкультурно-спортивної роботи.

Ключові слова: педагогіка, виховання, фізична культура, здоров'я, інновації, учні, велоспорт.

лены современные взгляды на использование социокультурного подхода; положения теории взаимосвязи процессов обучения и развития; личностно ориентированного и деятельностного образовательных подходов; научного положения о формировании физической культуры учащихся старших классов в процессе внеклассной физкультурно-спортивной работы.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, физическая культура, здоровье, инновации, ученики, велоспорт.

The article is devoted to learning interdisciplinary of pedagogical approach in the process of extracurricular work on physical education, explained necessary of using theoretical position of related science such as psychology, social pedagogy, social work, physical education etc.

It determined modern view of using sociocultural approach, place theory of interconnection process of education and development, personally oriented and science approach, scientific statement of formation physical education of pupils of high school in the process of extracurricular work on physical education.

Key words: pedagogy, education, physical education, health, innovation, pupils, cycling.

УДК 373.5.016:796:37.091.398

Полулященко Т.Л.,

старший викладач кафедри
спортивних дисциплін

Навчально-наукового інституту

фізичного виховання і спорту

ДЗ «Луганський національний

університет імені Тараса Шевченка»

Стаття посвячена изучению междисциплинарного педагогического подхода в процессе внеклассной работы по физическому воспитанию. Обоснована необходимость использования теоретических положений смежных наук – психологии, социальной педагогики, социальной работы, физической культуры и спорта, физиологии и других. Опреде-

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти загалом. Завдяки вихованню людство забезпечує свій соціальний розвиток. Отже, «процес виховання – динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) вихователя та вихованців, спрямована на засвоєння вихованцем у різних видах діяльності цінностей культури, здійснення його самореалізації, самоствердження, особистісний розвиток, це багатогранний процес постійного духовного збагачення і оновлення тих, хто виховується, і тих, хто виховує» (В. Сухомлинський).

Наявна система фізичного виховання у навчальних закладах, на думку таких учених, як С. Гозак (2006), М. Булатов, О. Литвин (2007), О. Советов (2007), М. Поляничко (2007), О. Андрєєв (2008), Т. Круцевич (2008), Н. Москаленко (2009), не сприяє всебічному гармонійному розвитку школярів. Розроблення і впровадження нових технологій оздоровчих занять зі школярами у навчальний процес є одним з актуальних завдань сучасного фізичного виховання [4, с. 59].

Отже, потрібні додаткові форми фізичного виховання. У зв'язку з цим зростає необхід-

ність удосконалення змісту фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи. Важливу роль у навчально-виховному процесі відіграє позакласна робота з фізичного виховання. Актуальною в цьому контексті є проблема набуття учнями фізкультурних знань, культури рухів, формування пріоритету здоров'я, що має посідати одне з чільних місць у системі їхніх найвищих цінностей, а на цій основі – поліпшення функціонального стану.

Незважаючи на значну увагу філософів, педагогів, психологів, науковців у галузі теорії та методики фізичного виховання до означеної проблеми, окремі її важливі питання залишаються поки що не до кінця вирішеними. Багато протиріч у науковців і практиків виникає у зв'язку з неповним розкриттям сутності, виокремленням критеріїв, показників і характеристик рівнів виховання фізичних якостей учнів основної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане вирішення цієї проблеми, дає підстави стверджувати, що проблема розробляється педагогами різних країн світу: Франції, Швеції, Англії, Шотландії, США. Ця проблема розробляється також ученими Росії (М. Віленський, Р. Сафін, І. Ареф'єв та інші) та України (М. Данилко, В. Стешенко, Л. Фаннінгер, М. Зуба-

лій та інші). Заслужують на увагу науково-педагогічні дослідження, що розкривають теорію про особистісно-зорієнтований і гуманістично спрямований підходи до виховання особистості (І. Бех, О. Сухомлинська, В. Ягоднікова); фундаментальні праці науковців, які досліджували теорію та методику виховання в колективі (А. Макаренко, А. Мудрик, В. Сухомлинський); процес виховання в спортивних колективах (В. Белорусова, Н. Озолін, В. Філін); процес фізичного виховання (В. Артем'єв, Б. Ашмарін, В. Лук'яненко, Т. Круцевич, Л. Матвеев, А. Новікова, В. Шутов); виховання особистості старшокласника (В. Бальсевич, О. Бодальов, А. Петровський, І. Підласий); саморегуляцію та самореалізацію особистості школярів (В. Биков, М. Гриньова); педагогічні засади виховання фізичних якостей спортсменів (Б. Ашмарін, М. Годик, А. Матвеев, С. Павлов, Л. Солоха та інші) [5, с. 15; 2, с. 145].

Розкриттю названих проблем присвячено праці Г. Бочарової, О. Примакова, Ю. Мануйлова (школа – центр активної виховної роботи з учнями у мікрорайоні), Л. Ніколаєвої (зміст діяльності учнів у дитячих і юнацьких об'єднаннях), Р. Белова, (організація і проведення фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем проживання), Б. Ведмеденка, О. Леонова, А. Романова (робота шкільних і позашкільних клубів за інтересами), В. Семеніва (діяльність спортивно-педагогічних комплексів) [6, с. 165].

У наукових дослідженнях Т. Круцевич, Г. Корди та М. Фіцули висвітлюються особливості виховної роботи в учнівському колективі, визначено його впливи на становлення й розвиток особистості учнів. У дослідженнях О. Вацеби, Л. Волкова, С. Закопайла, М. Зубалія, Ю. Компанійця, О. Куца, В. Лабскіра, Б. Шияна, В. Язловецького та інших учених розкрито педагогічний потенціал фізкультурно-спортивної роботи, визначено педагогічні умови впливу занять фізичною культурою на виховання учнів різного віку [6, с. 148; 7, с. 106].

Сучасні вчені (Г. Грибан, В. Заціорський, О. Зваричук, В. Ігнат'єва, Ф. Опанасюк, А. Стафеева, О. Толкачов, С. Усольцева, В. Цапенко, В. Ягоднікова, А. Яковлєв та інші) розкривають залежність розвитку фізичних якостей від фізичного виховання, підтверджують наявність взаємозв'язку між ними в окремих видах спорту. Аналіз наукових робіт свідчить про надання переваги навчанню технічних прийомів конкретно визначеної спортивно-орієнтованої діяльності, ніж вихованню фізичних якостей у школярів. У доступних джерелах недостатньо приділено увагу питанням організації тренувальної роботи з обраних видів спорту з дітьми в умовах позашкільних і позакласних занять, виховання морально-вольових і фізичних якостей учнів загальноосвітньої школи [11, с. 147].

Мета статті полягає у вивченні сутності поєднання теоретичних і практичних основ загальної теорії та методики виховання з процесом фізичного виховання учнів основної школи.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. Дослідження сутності термінів «виховання» і «фізичне виховання» як педагогічних категорій, систем і процесів.

2. Визначення місця та ролі фізичного виховання в системі виховної роботи учнів основної школи.

3. Аналіз стану наукової розробленості проблеми класифікації, розвитку та виховання фізичних якостей спортсменів-початківців в умовах організованих занять з обраного виду спорту.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання учнів основної школи.

Предмет дослідження – методика виховання фізичних якостей учнів основної школи у процесі позакласних занять велосипедним спортом.

Виклад основного матеріалу. Одним з аспектів гармонійного виховання учнів є фізичне виховання, актуальність якого зростає у зв'язку з погіршенням здоров'я нації в усіх його проявах – фізичному, психічному й соціальному, а цілеспрямоване виховання фізичних якостей особистості стає тим фундаментом, на якому може формуватись здорова людина й особистість, здатна до повноцінної життєдіяльності й розвитку. Саме тому теоретичне й експериментальне обґрунтування проблеми виховання фізичних якостей учнів є надзвичайно актуальним для педагогічної науки і практики.

Першим завданням дослідження є узагальнення різних теоретичних положень щодо визначення понять «виховання» і «фізичне виховання» як педагогічних категорій, систем, процесів, структур, окремих форм і проявів. Нині педагогічні дослідження достатньою мірою підтверджують стрімкий розвиток громадянських цінностей виховання, відкритість освітніх закладів для батьків, громади, інститутів громадянського суспільства. Розширюється кількість суб'єктів виховного впливу, узгоджуються їхні дії. Водночас стан духовної культури, моралі та фізичного розвитку суспільства в Україні викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему [12, с. 103].

Процес виховання – це управління процесом особистісного розвитку учня шляхом створення сприятливих умов (Х.Й. Лійметс). Сприятливими умовами варто вважати педагогічно обґрунтовану організацію середовища, діяльності, спілкування, стимулювання тощо [8, с. 205].

Виховання здійснюють для ідентифікації вихованця із загальноновизначеними цінностями та якостями.

Отже, виховання як базову категорію дослідження ми розглядаємо як процес підготовки підростаючого покоління до життя та праці в суспільстві, метою і змістом якого є формування морально-духовної, фізично підготовленої, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

За результатами аналізу літератури з питань виховання ми дійшли висновків, що з погляду суспільного розвитку виховання можна вважати провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти загалом. Завдяки вихованню людство забезпечує свій соціальний розвиток.

Термін «фізичне виховання» як складова частина виховання є основним терміном наукової дисципліни «Теорія фізичного виховання», яка вивчає загальні закономірності, зміст і форми фізичного виховання як педагогічно організованого процесу, органічно включеного в загальну систему виховання людини [6, с. 76].

Я. Маргаутова і Ф. Йоахімсталер вказують, що не можна ні практично, ні теоретично ототожнювати проблематику фізичної культури з проблематикою фізичного виховання. Беручи до уваги цю особливість, Л. Матвєєв виділив основні предметні галузі теорії фізичної культури, накреслив співвідношення загальної теорії фізичної культури, теорії фізичного виховання та інших профільних галузей цієї сфери наукового знання, а також їхні зв'язки із суміжними дисциплінами [9, с. 136].

У своїй дисертації З. Плетньова зазначає, що фізичне виховання – це процес вирішення певних освітньо-виховних завдань, якому властиві всі ознаки педагогічного процесу. Відмінною ж особливістю фізичного виховання є те, що воно забезпечує «...системне формування рухових умінь і навичок і спрямоване на розвиток фізичних якостей людини, сукупність яких значною мірою визначає її фізичну дієздатність» [10, с. 15].

С. Путров і Л. Соловйов зазначають, що у процесі фізичного виховання ті, хто регулярно займається фізичними вправами, отримують «...широке коло фізкультурних і спортивних знань соціологічного, гігієнічного, медико-біологічного та методичного змісту...». «У процесі фізичного виховання, – вказують автори, – також вирішуються завдання інтелектуального, етичного, естетичного та інших видів виховання; підвищується самооцінка, формується світогляд, ідейна переконаність людини» [12, с. 304].

Цінним для дослідження є визначення та розгляд цієї проблеми в контексті аксіологічного та системного підходів, які дають нам підстави для подальшого з'ясування ролі та змісту фізичного виховання в системі навчання та виховання учнів основної школи як педагогічної системи, основними складниками якої є мета, завдання, об'єкт

(учень, учнівський колектив), суб'єкт (учитель, педагогічний колектив, що взаємодіють з об'єктом на суб'єкт-суб'єктних засадах), зміст, технологія (форми, методи, засоби, етапи).

Наступним напрямом аналізу наукової літератури в дослідженні є визначення місця та ролі фізичного виховання учнів основної школи в системі позакласної виховної роботи.

Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, є збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді. Тривогу викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності. Тривожним є стан здоров'я дітей та учнівської молоді: спостерігається зниження рівня фізичного розвитку та фізичної підготовленості, збільшується кількість хронічних хвороб органів травлення, дихання зору, опорно-рухового апарату, серцево-судинної та ендокринної систем; зберігається стійка тенденція до зростання нервово-психічних розладів, злоякісних новоутворень і соціально-небезпечних хвороб (туберкульоз, ВІЛ/СНІД) [2, с. 3; 8, с. 85].

Фізичне виховання є цілеспрямованою, чітко організованою системою фізкультурної та спортивної діяльності дітей. Вона залучає підростаюче покоління до різноманітних форм занять фізичною культурою, спортом, військово-прикладної діяльності, гармонійно розвиває тіло дитини в єдності з його інтелектом, почуттями, волею.

Упродовж життя рухова активність формується під впливом багатьох факторів, і процес удосконалення може набувати різного характеру. Основна форма шкільного фізичного виховання – уроки фізичної культури. Але не завжди урок забезпечує потрібний обсяг рухової активності організму. Останні дослідження показують, що рівень підготовки та досвід роботи вчителів і тренерів у навчальних закладах перебувають на належному рівні, а кількість часу для розвитку фізичних якостей на заняттях для кожного учня основної школи є недостатньою [11, с. 141].

Вчителю важко сконцентрувати увагу на цілому класі, якщо в ньому близько 20–30 учнів, тим більше, ще важче навчити правильно виконувати рухові дії певного модуля, спрямовані на підвищення фізичної підготовленості та покращення функціонального стану. Також на занятті вчителю недостатньо часу для індивідуального підходу до кожного школяра, що потребують різні завдання й навантаження в процесі розвитку фізичних якостей.

Аналіз діяльності учнів і вчителів у позакласній роботі доводить, що учні, які володіють навичками самовдосконалення, самонавчання і самореалізації, більш активні, краще фізично підготовлені, якісно засвоюють навчальний матеріал. У таких учнів вихована потреба в самостійних систематич-

них заняттях фізичними вправами, вони досягли доброго рівня здоров'я, фізичного розвитку, показують високі результати під час тестування.

Для того, щоб повноцінно розвинути фізичні якості учнів і зміцнити їхнє фізичне здоров'я, потрібно формувати в них вміння осмислено виконувати завдання, розвивати бажання фізично самовдосконалюватись, привертати увагу до форм самонавчання, вчити набувати знань про вплив рухів на функції організму, самоудосконалювати і розумно використовувати їх, формування і самореалізація необхідних рухових якостей більш реалізуються в позакласній роботі [5, с. 12]. Все вищезазначене є головним резервом розвитку фізичних сил, реабілітації та корекції здоров'я учнів, їхнього прагнення до фізичного самовдосконалення.

Третє завдання аналізу наукової літератури присвячено *розкриттю змісту та результатів досліджень сучасних учених із питань класифікації, розвитку та виховання фізичних якостей спортсменів-початківців в умовах позакласної роботи.*

Розвиток фізичних якостей школярів – професійно керований процес. За допомогою відповідним чином організованих заходів із використанням фізичних вправ, режиму праці та відпочинку, раціонального харчування тощо, можна в широкому діапазоні змінювати показники здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості [13, с. 169].

Позакласна робота з фізичного виховання вимагає реалізації додаткових організаційно-педагогічних заходів: тісного зв'язку з навчальною роботою; доступності занять і різних їхніх форм, які забезпечують можливість залучення до них широкого кола школярів; проведення позакласної роботи з фізичного виховання як складової частини всієї позакласної роботи із збереженням спадковості принципів і методів роботи та опорою на учнівський актив; використання допомоги батьків і шефських організацій [13, с. 175].

Отже, підсумовуючи результати аналізу наукової літератури за третім завданням, присвяченим *розкриттю змісту та результатів досліджень сучасних учених із питань класифікації, розвитку та виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах позакласної роботи з обраного виду спорту*, можемо зробити висновок, що віковий період учнів основної школи (11–15 років) є сенситивним для виховання фізичних якостей.

Зважаючи на обмеженість часу та видів занять із фізичної культури навчальним планом і програмою, найбільш ефективним є процес виховання фізичних якостей учнів основної школи в умовах позакласної роботи з обраного виду спорту. Вона створюється для тих, хто хоче покращити свою фізичну підготовленість, міцність здоров'я та

досконалість тіла; визначення спортивних інтересів і фізичних можливостей кожного, максимального й комплексного розвитку фізичних якостей, досягнення високих результатів у тому чи іншому виді спорту.

Висновки. Отже, резюмуючи матеріал дослідження, присвяченого розкриттю проблеми фізичного виховання учнів основної школи в процесі позакласних занять у сучасній науковій психолого-педагогічній літературі, можемо зробити такі висновки:

1. Фізичне виховання є складником процесу виховання взагалі. Тобто категорії «виховання» й «фізичне виховання» співвідносяться як загальне і конкретне. У сучасній науковій літературі поняття «виховання» розглядається у двох значеннях – широкому та вузькому.

Виховання в широкому розумінні – це процес підготовки підростаючого покоління до життя та праці в суспільстві, метою і змістом якого є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал.

2. Фізичне виховання – це складник процесу виховання; цілеспрямований педагогічний процес, метою якого є зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування і поліпшення основних життєво важливих рухових навичок, умінь і пов'язаних із ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі в суспільній, виробничій діяльності й культурному житті.

Складниками фізичного виховання учнів основної школи як *педагогічного процесу є мета, завдання, об'єкт* (учень, учнівський колектив), *суб'єкт* (учитель, тренер що взаємодіють з об'єктом на суб'єкт-суб'єктних засадах), *зміст, технологія* (форми, методи, засоби, етапи), *педагогічні умови.*

На ряду з використанням різноманітних засобів фізичного виховання в позакласній роботі одним з ефективним є велосипедний спорт.

3. Визначаючи місце і роль фізичного виховання учнів основної школи в системі позакласної виховної роботи, було встановлено, що фізичне виховання в школі здійснюється відповідно до державних стандартів і програм, нормативних документів у галузях освіти, фізкультури, спорту, охорони здоров'я. Позакласна робота з фізичного виховання є невід'ємним складником системи позакласної роботи школи. Зокрема, крім груп загальної фізичної підготовки, передбачається створення спортивних секцій із різних видів спорту.

4. Виховання фізичних якостей є одним із провідних завдань і змістом позакласної роботи школи з фізичного виховання. Основними фізичними якостями учнів є сила, швидкість, витривалість, спритність, гнучкість.

5. Позакласні заняття в секціях із велосипедного спорту дають змогу учням основної школи покращити свою фізичну підготовленість, міцність здоров'я та досконалість тіла; визначити спортивні інтереси й фізичні можливості, максимально й комплексно розвинути фізичні якості, досягти високих результатів у тому чи іншому виді спорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. К.: «Либідь», 2006. 272 с.
2. Ващенко О.М. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. Початкова освіта. 2005. № 46. С. 2–4.
3. Ведмеденко Б.Ф. Теорія і методика виховання інтересу в учнів до занять фізичною культурою: дис. ... докт. пед. наук. К., АПН України, 2005. 701 с.
4. Дубогай О.Д. Педагогічні умови здоров'язбережувальних технологій фізичного вдосконалення організму дітей перед вступом до школи в системі «дошкільний заклад – сім'я – школа». Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: «Філософія, педагогіка, психологія». 2015. Вип. 37. С. 59–65.
5. Іванченко Л.П. Формування мотивації у підлітків до систематичних занять фізичною культурою і спортом: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – «Теорія та методика виховання». Луганськ, 2007. 20 с.
6. Круцевич Т.Ю. Теория и методика физического воспитания: в 2 т.: учеб. для студ. ВУЗов

физ. воспитания и спорта. К.: «Олимп. лит.», 2003. Т. II. 391с.

7. Матвеев Л.П. Теория и методика физического воспитания: учеб. пособие для студентов ин-тов физ. культуры. М.: ФиС, 1986. 221 с.

8. Москаленко Н.В. Фізичне виховання молодших школярів: монографія. Д.: «Інновація», 2007. 252 с.

9. Пальчевський С.С. Педагогіка: навч. посібник. К.: «Каравела», 2007. 576 с.

10. Плетнева З.П. Формирование профессионально педагогической направленности личности студента ИФК: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Малаховка, 1988. 24 с.

11. Полулященко Т.Л. Воспитание физических качеств учеников основной школы в процессе внеклассных занятий велосипедным спортом. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, 2015. № 5 (107). С. 141.

12. Соловей М.І. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в кредитно-модульній системі організації навчання: навч. посібник К.: «Ленвіт», 2008. 377 с.

13. Формування рухових якостей учнів основної школи у процесі позакласних занять з велосипедного спорту Актуальні проблеми здоров'я, фізичного виховання і спорту у сучасному суспільстві: монографія / Гол. ред. Ю.М. Полулященко; авт.кол.: Т.М. Бугеря, О.П. Глоба, О.М. Костенко, Т.Л. Полулященко, А.В. Радченко, Т.С. Станева, В.А. Терещук. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2015. 199 с. С. 169–191.